

Wie lespakket
was
S127?

Deel voor de leerkracht

- 1 Inhoudstabel
- 2 Concept
- 4 Handleiding
- 8 Overzicht van wetenschappelijke vragen (deel I)
- 9 Antwoorden op wetenschappelijke vragen (deel I)
- 10 Info Karolingische periode (deel II)
- 21 Info Judith en Sint-Pietersabdij als grafelijke begraafplaats (deel II)
- 24 Context bij oefening historische kritiek (deel II)
- 26 Antwoorden op oefening historische kritiek (deel II)
- 32 Verklarende woordenlijst
- 33 Bronnen

Delen voor de leerlingen (zie aparte bijlagen)

Deel I – PowerPoint

- Inleiding en foto's van de opgravingen
- **Brainstorm.** Kunnen jullie in groep vijf vragen over deze menselijke overblijfselen formuleren?
- **Opdracht.** Overzicht wetenschappelijke vragen + kunnen jullie in groep antwoorden formuleren?
- **Terugkoppeling.** Koppelen jullie de resultaten met elkaar terug?

Deel I – Werkbladeren

Vraag 1 - Is S127 een man of een vrouw?

Vraag 2 - Hoe oud werd S127?

Vraag 3 - Hoe groot was S127?

Vraag 4 - Was S127 gezond?

Vraag 5 - Hoe is S127 gestorven?

Vraag 6 - Wanneer leefde en stierf S127?

Vraag 7 - Is S127 alleen begraven?

Vraag 8 - Dateren de andere graven uit dezelfde periode als het graf S127?

Vraag 9 - Zijn er sporen van verwantschap met andere skeletten in de nabijheid van S127?

Vraag 10 - Waar leefde S127?

Vraag 11 - Wat vertelt de begraafplaats over de sociale status van S127?

Deel II – PowerPoint

- Situering vroege middeleeuwen
- Situering leven Judith
- Oefening historische kritiek
- Citaten
- Brochure expo

Deel II – Werkbladeren

- Oefening historische kritiek: Bronnen over Judith

Kader

Een opmerkelijke vondst. Zo kan je de cluster van zeven graven wel noemen die bij de opgravingen op het Sint-Pietersplein in Gent aan het licht kwamen. Tussen 2002 en 2006 vond op het plein een archeologisch onderzoek plaats naar aanleiding van de aanleg van een ondergrondse parking. Honderden graven werden toen gevonden, vlak bij de Sint-Pietersabdij. Een groep van zeven graven trekt de aandacht, en eentje daarvan in het bijzonder: het graf S127.

Waarom dit een bijzonder graf was en wies hier een laatste rustplaats vond, is het onderwerp van dit lespakket voor de 2de graad van het secundair onderwijs. Het lespakket werd gemaakt n.a.v. de expo 'Judith' in de Sint-Pietersabdij in Gent, maar kan ook los daarvan gegeven worden.

Inhoud

In **deel I** van het lespakket worden de leerlingen uitgedaagd om vragen te stellen over de persoon die hier begraven werd. Hiervoor worden wetenschappelijke methodes aangereikt en mogen leerlingen die op een kritische manier gebruiken om op zoek te gaan naar de antwoorden op de vele vragen over dit graf (wie, wat, waar, wanneer, etc). Dit sluit aan bij de **onderwijsdoelen van de vakken wiskunde, natuurwetenschappen, technologie en STEM**.

In **deel II** maken de leerlingen uitgebreid kennis met de vroege middeleeuwen in Europa, meer bepaald met de Karolingische tijd. Er wordt gewerkt aan een historisch referentiekader aan de hand van scharniermomenten uit die tijd, dit sluit aan bij het **onderwijsdoel historisch bewustzijn**. Er wordt ook aan historische kritiek gedaan door bronnenanalyse van verschillende bronnen over Judith uit verschillende periodes.

We sluiten af met citaten van wetenschappers die de huidige stand van het onderzoek naar de identiteit van S127 belichten.

Met dit lespakket willen we ook het **vakoverschrijdend samenwerken** tussen leerkrachten stimuleren. Net zoals ook het wetenschappelijk onderzoek naar S127 **interdisciplinair** is gevoerd, proeven de leerlingen aan de hand van dit lespakket van een vakoverschrijdende aanpak.

Feedback

Als je dit lespakket gebruikt, mag je ons feedback sturen. Het kan ons helpen bij het uitwerken van volgende lespakketten. Je bent ook van harte welkom op onze expo, met je klas, familie of vrienden.

Info op de volgende pagina

Informatie
over de
expo Judith:

DOELGROEP	Tweede graad of derde graad secundair onderwijs
DUUR	<p>Twee lessen:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Eén lesuur gericht op wetenschappen • Eén lesuur over historisch bewustzijn
TIJDVAK	Sluit aan bij het tijdvak vroege middeleeuwen
OPZET	<p>Dit lespakket bestaat uit:</p> <p>In deel I van het lespakket worden de leerlingen uitgedaagd om vragen te stellen over de persoon die hier begraven werd. Dit deel bestaat uit:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Inleiding en foto's van de opgravingen • Overzicht van de wetenschappelijke vragen • 11 documenten met wetenschappelijke methodes en de bijhorende info over S127 <p>In deel II maken de leerlingen uitgebreid kennis met de vroege middeleeuwen in Europa, meer bepaald met de Karolingische tijd. Er wordt ook aan historische kritiek gedaan door bronnenanalyse. Dit deel bestaat uit:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Info over de Karolingische periode en de Sint-Pietersabdij • Levensverhaal van Judith en de abdij als grafelijke begraafplaats • Oefening historische kritiek (bronnen over Judith) • Citaten van wetenschappers over de stand van het onderzoek • Brochure van de expo Judith
VOORKENNIS	De situering van de vroege middeleeuwen in de tijd en in de ruimte is een meerwaarde.
LEERDOEL	De leerlingen kennis laten maken met de vroege middeleeuwen in Gent, met de beginselen van de wetenschap archeologie, bio-antropologie en geschiedenis , hen kritisch laten nadenken over een probleem die ze op een wetenschappelijke manier benaderen. Zowel onderdelen van onderwijsdoel historisch bewustzijn als van het onderwijsdoel wiskunde, natuurwetenschappen, technologie en STEM worden gecoverd.
VAARDIGHEDEN	De leerlingen leren bronnen kritisch te interpreteren, wetenschappelijke methodes toe te passen. Ook hun creativiteit wordt aangesproken.

Dit lespakket over het graf van S127 bestaat uit twee delen:

Deel 1:

In een eerste deel mogen de leerlingen, na een inleiding, zelf vragen stellen over S127. Daarna gaan ze op een wetenschappelijke manier aan de slag om info te verzamelen over S127. Hierbij komt onderwijsdoel wiskunde, natuurwetenschappen, technologie en STEM aan bod.

Deel 2:

In een tweede deel krijgen de leerlingen info over de periode, doen ze aan historische bronnenkritiek. Als uitsmijter mogen ze zelf een identiteit geven aan S127. Vervolgens koppelen we terug op basis van de stand van het onderzoek tot op vandaag. Hier spelen we in op het historisch bewustzijn.

Om verwarring te vermijden:

In dit document wordt de persoon die begraven is in het speciale graf 'S127' genoemd.

Een bezoek aan de expo 'Judith, een Karolingische prinses in Gent?' kan het sluitstuk vormen van dit lespakket.

Meer info
over de
expo:

Meer info
over de
geschiedenis
van de abdij
zelf:

DEEL I

onderwijsdoel wiskunde, natuurwetenschappen, technologie, STEM

VOORSTELLING GRAF					
Duur	Inhoud	Taak leerlingen (Iln)	Taak leerkracht (Ik)	Extra info	Materiaal
5'	Situering opgraving Sint-Pietersplein 2002-2006 a.d.h.v. fotos.	Bekijken fotos.	Algemeen kader van de opgraving schetsen, niet in detail gaan.	Het is de bedoeling de naam 'Judith' hier nog niet te vermelden. De Iln moeten met onbevooroordeeld aan de opdracht kunnen beginnen.	PowerPoint deel I
VAN WIE ZIJN DEZE OVERBLIJFSELEN?					
Duur	Inhoud	Taak leerlingen (Iln)	Taak leerkracht (Ik)	Extra info	Materiaal
10'	Iln bedenken 5 zaken die ze willen te weten komen over deze menselijke overblijfselen. Deze vragen zullen in een volgend onderdeel naast de wetenschappelijke vragen gelegd worden.	In groepjes van 4 leerlingen: Iln bedenken wat ze over de overblijfselen te weten willen komen. Elk groepje mag 5 relevante vragen bedenken.	Groepjes verdelen, vragen introduceren, begeleiden van bedenken van vragen.	Belangrijk: de vragen van de Iln worden in een volgende stap vergeleken met de wetenschappelijke vragen. Wetenschappelijke vragen die pas in stap 3 gegeven worden aan de Iln. Is S127 een man of een vrouw? Hoe oud is S127? Hoe groot was S127? Was S127 gezond? Hoe is S127 gestorven? Wanneer leefde en stierf S127? Is S127 alleen begraven? Dateren de andere graven uit dezelfde periode als graf S127? Zijn er sporen van verwantschap met andere skeletten in de nabijheid van S127? Waar leefde S127? Wat vertelt de begraafplaats over de sociale status van S127?	Overzicht van wetenschappelijke vragen Powerpoint deel I

ONDERZOEK OP BASIS VAN WETENSCHAPPELIJKE METHODES					
Duur	Inhoud	Taak leerlingen (Iln)	Taak leerkracht (Ik)	Extra info	Materiaal
25'	<p>Vragen van Iln worden naast de 11 wetenschappelijke vragen gelegd om te checken of de geformuleerde vragen van de Iln relevant zijn.</p> <p>Daarna worden de wetenschappelijke vragen onder de groepjes verdeeld. Iedereen krijgt sowieso de vraag 'Is S127 een man of een vrouw?'. De overige 10 vragen worden verdeeld onder de groepen, sommige vragen kunnen 2 maal uitgedeeld worden. Iln zoeken naar antwoorden over S127.</p>	<p>Wetenschappelijke methodes ontdekken die bij hun vragen passen.</p> <p>Aan de hand van die wetenschappelijke methodes antwoorden zoeken voor S127. De verklarende woordenlijst kan daarbij geraadpleegd worden.</p>	<p>Vragen van de Iln vergelijken met de 11 wetenschappelijke vragen. Vragen en methodes verdelen onder de groepen.</p> <p>Proces begeleiden om antwoorden over S127 te zoeken.</p>		<p>Werkbladen</p> <p>11 fiches met wetenschappelijke vragen en de onderzoeksmethode om een antwoord te vinden op die vragen.</p> <p>Verklarende woordenlijst</p> <p>Antwoorden op de wetenschappelijke vragen</p>
TERUGKOPPELEN: RESULTATEN BEKIJKEN					
Duur	Inhoud	Taak leerlingen (Iln)	Taak leerkracht (Ik)	Extra info	Materiaal
15'	Alle groepen stellen hun onderzoekresultaten aan elkaar voor.	Resultaten voorstellen.	Proces begeleiden		

DEEL II

onderwijsdoel historisch bewustzijn

HISTORISCHE ACHTERGROND					
Duur	Inhoud	Taak leerlingen (Iln)	Taak leerkracht (Ik)	Extra info	Materiaal
10'	Situering: Karolingische periode	Krijgen info over de Karolingische periode.	Leerkracht schetst de periode in de geschiedenis, geeft de context bij de periode waaruit S127 dateert.	We weten heel weinig uit eerste hand, informatie is heel gefragmenteerd. We vermelden Judith hier enkel in de kantlijn.	Powerpoint deel II Informatie over de Karolingische periode Levensverhaal van Judith
OEFENING HISTORISCHE KRITIEK					
Duur	Inhoud	Taak leerlingen (Iln)	Taak leerkracht (Ik)	Extra info	Materiaal
25'	Oefening historische bronnenkritiek	Iln. Lezen bronnen door en beantwoorden de vragen	Leerkracht begeleidt en stuurt bij. Ofwel krijgen alle Iln. alle fragmenten, ofwel één fragment per bron	Antwoorden op deze vragen in extra bijlage (deel algemeen, 4. Antwoorden op oefening historische kritiek (Deel II))	Werkbladen deel II
STAND VAN HET ONDERZOEK					
Duur	Inhoud	Taak leerlingen (Iln)	Taak leerkracht (Ik)	Extra info	Materiaal
10'	A.d.h.v. citaten van wetenschappers over het onderzoek naar S127 duidelijk maken dat er verschillende mogelijkheden zijn.	Inzicht krijgen in de complexiteit van het onderzoek. Argumenten bekijken voor en tegen het feit of S127 Judith zou kunnen zijn.	Voorstellen van de citaten. Discussie begeleiden over het feit of S127 Judith zou kunnen zijn.	Hier proberen we de Iln warm te maken om de expo te bezoeken.	Citaten van wetenschappers over de stand van zaken van het onderzoek.
AFRONDEN					
Duur	Inhoud	Taak leerlingen (Iln)	Taak leerkracht (Ik)	Extra info	Materiaal
5'	Tot conclusie komen dat we geen zekerheid hebben over de identiteit van S127. Expo in de Sint-Pietersabdij geeft meer duidelijk over dit wetenschappelijke proces a.d.h.v. een whodunit.	Worden geënthousiasmeerd.	Tot conclusie komen dat het identificeren van S127 niet evident is. Iln vertellen over de expo of samen een bezoek plannen.		Brochure van de expo Bronnenlijst

S127

1. Is S127 een man of een vrouw?
2. Hoe oud is S127?
3. Hoe groot was S127?
4. Was S127 gezond?
5. Hoe is S127 gestorven?
6. Wanneer leefde en stierf S127?
7. Is S127 alleen begraven?
8. Zijn de andere graven in de buurt van S127 even oud als dat van S127?
9. Zijn er sporen van verwantschap met andere skeletten in de nabijheid van S127?
10. Waar leefde S127?
11. Wat vertelt de begraafplaats over de sociale status van S127?

- 1. Is S127 een man of een vrouw?**
☞ Vrouw
- 2. Hoe oud is S127?**
☞ Tussen 35–65 jaar oud
- 3. Hoe groot was S127?**
☞ Op basis van dijbeen: 169 cm
- 4. Was S127 gezond?**
☞ Vrij gezond, beschermde jeugd, rijkelijk dieet met veel vis en vlees en ook wat zoetigheid. Haar tanden vertonen wel wat gaatjes en veel slijtage. Fysiek bleef S127 lang actief, maar op latere leeftijd vertoont ze een aantal aandoeningen waar ze dagelijks ast van zou hebben gehad o.a. artrose aan de rug, voet en knieschijf, hielspoor aan de voet, scoliose in de rug (kan je zien aan de scheefgroei van de wervels).
- 5. Hoe is S127 gestorven?**
☞ Doodsoorzaak is niet te achterhalen.
- 6. Wanneer leefde en stierf S127?**
☞ S127 leefde vanaf het midden van de 9de eeuw en stierf tussen circa 885 en 905.
- 7. Is S127 alleen begraven?**
☞ Neen
- 8. Zijn de andere graven in de buurt van S127 even oud als dat van S127?**
☞ S150 (een man) dateert ook van het midden van de 9de eeuw, de andere vier graven situeren zich juist voor en juist na het jaar 1000.
- 9. Zijn er sporen van verwantschap met andere skeletten in de nabijheid van S127?**
☞ Niet te bepalen, daarvoor biedt het DNA-onderzoek te weinig resultaten.
- 10. Waar leefde S127?**
☞ Isotopenwaarden kunnen passen in het noordelijk deel van West-Francië of Zuidoost-Engeland. Vermoedelijk migreerde S127 binnen dezelfde 'isotopenzone'.
- 11. Wat vertelt de begraafplaats over de sociale status van S127?**
☞ Hoge sociale afkomst. In de Karolingische tijd was het de gewoonte om landheren of hun familieleden een laatste rustplaats te geven bij de ingang of in het voorportaal van een kloosterkerk. Dit wijst dus op een hoge Karolingische elite. De abten en bisschoppen werden in de kerk begraven, gewone monniken op een kerkhof naast de kerk of abdij.

Inleiding

In de vroege middeleeuwen, in de nasleep van de grote transformaties die Europa onderging na de val van het West-Romeinse Rijk, beleefde de regio een periode van hernieuwde macht en culturele bloei onder de Karolingers. Deze dynastie, met Karel de Grote als haar meest prominente figuur, legde de fundamenteën voor wat later het middeleeuwse Europa zou worden. In de negende eeuw, ten tijde van Karel II de Kale, kleinzoon van Karel de Grote, stond de Sint-Pietersabdij in Gent centraal in een regio die zich in de greep van politieke, economische en religieuze veranderingen bevond.

Dit document duikt dieper in de geschiedenis van deze fascinerende periode. Daarbij vertrekken we vanuit het gegeven dat de Sint-Pietersabdij in Gent een grafelijke begraafplaats was vanaf het begin van de tiende eeuw. Zo kwamen de archeologen op het idee dat het graf van S127, gevonden op het Sint-Pietersplein in Gent, dichtbij de abdij, van een heel belangrijke persoon moet zijn geweest.

Daarnaast wordt ook een breder kader geschetst: de cruciale figuren zoals Karel de Grote en Karel de Kale worden belicht, evenals de impact van het Karolingische bestuur op de sociale structuren, economie, cultuur en religie. Van de opkomst van het feodale systeem tot de bedreiging door de Vikingen, van de rol van vrouwen tot de verfijning van de Karolingische Renaissance, dit overzicht biedt een uitgebreide kijk op het leven in het negende-eeuwse West-Francië.

Sint-Pietersabdij in de vroege middeleeuwen

Amandus sticht in de 7de eeuw twee abdijen in Gent: de Sint-Baafs- en Sint-Pietersabdij (oorspronkelijke naam: Blandinium, verwijst naar de Blandijnberg). In die periode gaat het vaak om dubbelkloosters: abdijen waar zowel mannen als vrouwen leven, gescheiden van elkaar. In de loop van de 8ste eeuw wordt de Sint-Pietersabdij een mannenklooster.

Regel van Benedictus

In tegenstelling tot wat vaak wordt gedacht, is de Sint-Pietersabdij niet van bij haar oorsprong benedictijns. De Regel van Benedictus wordt er pas ingevoerd in het midden van de 10de eeuw, d.w.z. zo'n 300 jaar na haar ontstaan. Deze regel organiseert het kloosterleven volgens nauwkeurige voorschriften, legt evenwichtige gedragsnormen op en laat grote beslissingsvrijheid aan de abt.

Bescheiden abdij

Wat de omvang van de kloostergemeenschap betreft, is het in de vroege periode eerder een bescheiden abdij. Sint-Pieters telt in de Karolingische periode - en wellicht ook nog in het midden van de 10de eeuw - om en bij de 24 kloosterlingen. Vanaf de tweede helft van de 10de eeuw ligt dit cijfer hoger.

Bloeiperiode

De eerste helft van de 9de eeuw kan voor beide Gentse abdijen als een bloeiperiode bestempeld worden. Ze wordt gekenmerkt door het lekenabbatiaat in zowel de Sint-Pietersabdij (vanaf 815) als de Sint-Baafsabdij (vanaf 819) van de beroemde Einhard (†840), biograaf van Karel de Grote. Hij had het bestuur over de twee Gentse abdijen te danken aan de gunst van keizer Lodewijk de Vrome (814-840), tot wiens directe omgeving hij behoorde. Na het overlijden van Einhard in 840 kennen we voor de Sint-Pietersabdij de namen van een vijftal lekenabten, onder wie de bekendste die is van graaf Boudewijn I (†879), de stamvader van de Vlaamse grafelijke dynastie.

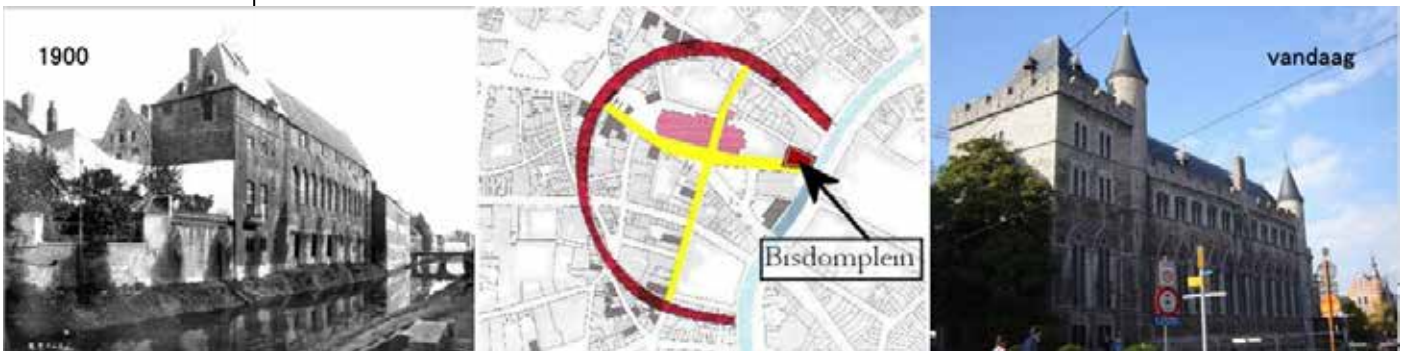
Grafelijke begraafplaats

Na de Noormanneninvallen en het uiteenvallen van het Karolingische rijk, staan de kloosters er niet goed voor. Ook in Vlaanderen is de koninklijke bescherming weggefallen. Dat verandert wanneer gravin Elfrudis in 918 beslist dat haar man graaf Boudewijn II in de Gentse Sint-Pietersabdij moet worden begraven en niet in de abdij van Sint-Bertijns, waar vrouwen, ook na hun dood, niet zijn toegelaten. Zo kan zijzelf na haar dood in de Sint-Pietersabdij een laatste rustplaats vinden naast haar man. Haar beslissing is het begin van een familietraditie die vijf generaties zal duren. In de tiende en eerste helft van de elfde eeuw is de Sint-Pietersabdij de favoriete begraafplaats van de graven van Vlaanderen en hun familie. Onder impuls van graaf Arnulf I, de zoon van Boudewijn II en Elfrudis, groeit de Sint-Pietersabdij uit tot een van de rijkste abdijen in de hele regio. Het is dan ook niet onlogisch dat historici meteen aan de entourage van de grafelijke familie denken, wanneer ze in 2006 zeven elitegraven ontdekken in wat de ingang van de oude abdijkerk is geweest...

Gent in de vroege middeleeuwen

Al in de 9de eeuw ontstaat de portus van Gent, een halfcirkelvormige omwalling van ca. 8 ha die aansluit op de Nederschelde. Binnen deze portus ligt een haven of aanlegplaats, die wellicht gelokaliseerd kan worden op het huidige Bisdomplein. Bij deze plek vindt men vandaag ook het Duivelsteen terug. Dat vormt in oorsprong wellicht een grafelijke burcht (ouder dan het oorspronkelijke 10de-eeuwse Gravensteen), van waaruit de Nederschelde en de portus gecontroleerd worden. We kunnen in die tijd nog niet over een grote stad spreken.

Omstreeks 864–865, komt Karel de Kale, vanuit zijn residentie in Petegem, bij de samenvloeiing van Leie en Schelde de verdedigingsmaatregelen tegen de Noormannen controleren. De Nederschelde is op dat moment niet enkel belangrijk voor de handel, maar is tijdens een groot deel van de latere middeleeuwen ook de begrenzing van de oude stad Gent én de rijksgrens tussen het Franse Koninkrijk en het Duitse Keizerrijk.

Illustraties uit De
Gentse Portus aan de
Reep, Provinciebestuur
Oost-Vlaanderen,
2004, p.8, 15.

Belangrijke figuren en momenten

Karel de Grote (742–814)

Karel de Grote is een van de grootste heersers van de vroege middeleeuwen. Hij weet door voortdurende oorlogvoering rond 800 een groot deel van West-Europa te onderwerpen, waaronder een deel van het huidige België en Nederland. In het jaar 800 wordt Karel in Rome gekroond tot keizer van het Westen, een titel die sinds de val van het West-Romeinse Rijk in 476 niet meer door een vorst is gevoerd. Hij sterft in 814 en wordt bijgezet in de paltskapel, die de basis vormt voor de huidige Dom van Aken. Zijn enige wettelijke zoon die op dat moment nog leeft, Lodewijk de Vrome, erft zijn rijk.

Was Karel de Grote groot of groots?

Karel de Grote heeft zijn bijnaam verdiend omdat hij een van de grootste heersers van de vroege middeleeuwen was. Bovendien was hij voor die tijd met 1,84 meter ook indrukwekkend lang. Het was zijn bedoeling om naar Frankische gewoonte zijn rijk tussen zijn zonen te verdelen, maar omdat hij zo oud werd – 72 jaar was heel oud voor die tijd – bleef er maar één wettelijke zoon over: Lodewijk de Vrome. Nochtans had hij in totaal achttien kinderen bij niet minder dan negen vrouwen: vijf echtgenotes en vier concubines.

Strijd om het rijk Erfsysteem

Het Karolingische erfsysteem maakt dat het volledige koninkrijk elke keer opnieuw verdeeld moet worden over alle mannelijke erfgenamen. De grond die een koningszoon erft, beschouwt hij als zijn persoonlijk bezit waarmee hij mag doen wat hij wil. Die grond verdeelt hij in "lenen" en die leent hij uit aan mannen, meestal krijgers (= de latere adel), die hem trouw beloven en zich ertoe engageren goed voor het leen te zorgen. Het ontstaan van een feodale leensysteem is een belangrijke politieke factor in de vroege middeleeuwen.

Erfenis Lodewijk de Vrome

Lodewijk de Vrome, zoon van Karel de Grote, krijgt zelf drie zonen en heeft zijn rijk op papier al verdeeld wanneer zijn eerste vrouw overlijdt. Hij hertrouwt met Judith van Beieren, met wie hij nog een zoon krijgt: Karel de Kale.

Judith doet er alles aan om haar eigen zoon ook een deel van het rijk te gunnen, maar daarmee raakt ze in openlijk conflict met haar stiefzonen. Tot tweemaal toe laten die Judith in een klooster opsluiten, maar telkens weet ze te ontkomen.

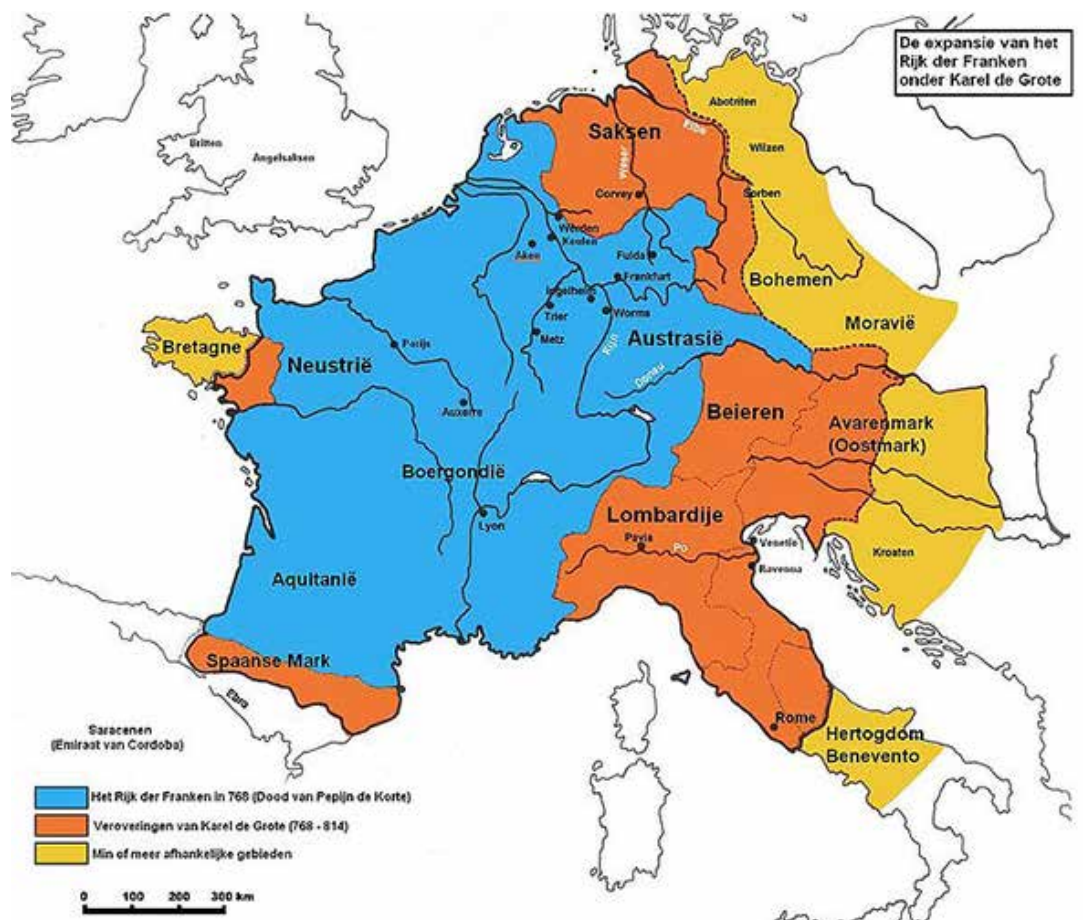
Borstbeeld Karel
De Grote, uit de
Domkerk te Aken

Verdrag van Verdun (843)

Na de dood van Lodewijk de Vrome in 840 neemt de onderlinge wedijver tussen de broers toe, tot ze uiteindelijk in 843 een bestand aanvaardden: **het verdrag van Verdun**. Eén broer is dan al overleden, zodat het rijk in drie wordt verdeeld:

- De eerstgeborene, **Lotharius I**, krijgt de keizerskroon en het Middenrijk, dat zich uitstrekt van Friesland tot Italië (Francia media)
- **Lodewijk de Duitser** krijgt het Oosten of het latere Duitsland (Francia orientalis)
- **Karel de Kale** heerst over het Westen of het latere Frankrijk (Francia occidentalis).

Wanneer Lotharius I in 855 sterft, verdelen zijn zonen het Middenrijk, maar ze kunnen niet beletten dat dit Middenrijk geleidelijk opgeslorpt wordt door Duitsland en Frankrijk. In die woelige periode zullen de grenzen, ook in de Lage Landen, nogal eens verschuiven.

Karel de Kale (823–877)

Wie was Karel de Kale?

Karel de Kale wordt geboren in 823 in Frankfurt a/d Main als zoon van Lodewijk de Vrome en diens tweede echtgenote Judith. Na het verdrag van Verdun in 843 bestaat zijn rijk uit het deel ten westen van de Schelde, Rhône en Maas, Noord-Bourgondië en de Spaanse provincie.

Karel de Kale huwt tweemaal. In 842 met Ermentrudis van Orléans met wie hij negen kinderen krijgt. Na haar overlijden, hertrouwt Karel met Richildis met wie hij nog vijf kinderen krijgt.

Regering Karel de Kale Interne spanningen

Tijdens zijn eerste regeringsjaar (843) sluit Karel de Kale het **'verdrag van Coulaines'**, een overeenkomst tussen hemzelf, de adel en de geestelijkheid waarin de rechten en de plichten van elk van de drie partijen worden vastgelegd. Dit document wordt beschouwd als de eerste 'grondwet' van het feodale Europa.

In 864 vaardigt hij het **'Edict van Pitres'** uit waarin een aantal belangrijke sociaaleconomische hervormingen wordt doorgevoerd. Zo wil hij de opstandige edelen in zijn rijk in bedwang houden. Daarbij wordt het muntwezen herzien: de koning hernieuwt zijn alleenrecht op het slaan van munten.

Daarnaast verbiedt hij iedereen om op eigen initiatief vestingen te bouwen. Hij wil hiermee vermijden dat plaatselijke machthebbers een bedreiging kunnen vormen voor de koninklijke macht. De riviersteden krijgen de opdracht om versterkte burchten aan te leggen als verdediging tegen de Vikingen en hij voert verplichte militaire diensten in voor iedereen die een paard bezit. Hij legt op die manier de kiem voor het ontstaan van de ridderstand.

Conflicten met buurlanden

Na de dood van Lotharius II van Lotharingen kan Karel de Kale zijn rijk in 870 uitbreiden met een gedeelte van diens rijk, het Frankische Middenrijk. Op het einde van zijn leven (875) wordt hij ook gekroond tot keizer van het Westen. Hij overlijdt in 877.

Karel de Kale op de troon, uit: Psalterium van Karel de Kale en zijn eerste echtgenote Hermentrudis (842–869), ca 850–869, Parijs, Bibliothèque nationale de France, ms. Lat.1152, f3v

Had Karel de Kale haar?

Waarom kreeg Karel deze bijnaam? De Kale kan verwijzen naar zijn kale schedel maar ook naar het feit dat zijn vader voor hem geen erfdeel had voorzien. Lodewijks rijk was verdeeld onder de drie zonen uit zijn eerste huwelijk. Karels moeder, Judith van Beieren greep echter in. Kaal kan echter ook verwijzen naar het feit dat Karel tijdens de inwijding van een kerk in Compiègne zich helemaal kaal liet scheren, als teken van onderwerping aan de kerk, die hij in Rome wilde gaan dienen.

Dreigende Noormannen

In Scandinavië bestond een lange traditie van verre tochten en migraties, vaak gedreven door het feit dat jongere zonen geen land erfden. De Noormannen beginnen rond 800 over zee Europa binnen te dringen. Ze hebben hun schepen verbeterd met een kiel, roer en zeil, waardoor ze snel en effectief kunnen aanvallen. Deze schepen, snekken genaamd, hebben een ondiepe diepgang en zijn uitgerust voor snelle raids. De Vikingen, zoals ze zichzelf noemen, ontwikkelen een cultuur van plunderen, en veelal dromen ze er ook van om zich elders permanent te vestigen.

Hoe woest waren de Vikingen?

Bij Vikingen denken we vaak aan ruige, wilde bossen haar en baarden.

Mannenportretten in houtsnijwerk uit de 9de eeuw tonen echter heel nette hangsnorren en scherpe sikjes. Vaak draagt alleen de krijgsheer een maliënkolder en een tweesnijdend zwaard. Andere krijgers vechten met bijlen en speren en dragen lederen tunieken. Een helm en een schild zijn de belangrijkste verdedigingsmiddelen van een Viking. Het beroemde beeld van de Vikinghelm met horens blijkt een fabel uit de negentiende eeuw te zijn. Westerse christelijke bronnen beschrijven Vikingen vooral als woeste krijgers, maar het zijn ook uitstekende handelaars en ambachtslieden.

Karel de Grote onderkent het Deense gevaar en versterkt de kustverdediging, maar aanvankelijk gebeurt er weinig. Dit verandert in 834 als de Viking Harald de Rijnmonding opvaart en Dorestad verwoest. Daarna komen Gent en Terwaan aan de beurt en in 845 bereiken de Vikingen Parijs met 120 schepen. Karel de Kale kan hen niet tegenhouden en betaalt hen om te vertrekken.

De aanvallen van de Vikingen veroorzaken grote paniek, vooral onder geestelijken, die hun kostbaarheden vaak moeten achterlaten om aan de plundersaars te ontsnappen.

Frankische invloeden en stijlen dringen langzaam Scandinavië binnen. In de loop van de 9de en 10de eeuw laat het christendom zich steeds meer gelden in het Noorden. Rond 1100 wordt het christendom in Scandinavië de enige officiële religie. Het betekent het einde van de Vikingtijd.

Afbeelding uit een hagiografisch handschrift met Noormannen die te paard aankomen te Sint-Bertijns, Saint-Omer Bibliothèque de L'Agglomération, 9de-10de eeuw, ms. 764, f°8v-gr.

Benen kammetje in walrus-ivoor, gevonden in een Vikinggraf in Gelderland, 900–1100, Rijksmuseum van Oudheden Leiden

Judith (843/844-?)

Judith, de oudste dochter van de Frankische koning Karel de Kale, wordt genoemd naar haar grootmoeder Judith van Beieren. Die is gestorven in 843, vlak voor geboorte Judith.

Wanneer Judith ongeveer 12 jaar is, arrangeert haar vader een huwelijk met Aethelwulf (een vijftiger), koning van Wessex. Dit huwelijk is strategisch: zelfs al krijgt Karel de Kale van de Angelsaksen geen rechtstreekse steun, een hechte band met deze kampioen in de strijd tegen de Noormannen is toch een opsteker. Het huwelijk blijft kinderloos.

Na Aethelwulfs dood (858) hertrouwt Judith met de tweede zoon van Aethelwulf, Aethelbald, wat controversieel is. Haar tweede man overlijdt in juli 860.

Na Aethelbalds dood keert Judith terug naar haar vader, ze nam toen karren vol geld terug mee. Haar vader plaatst onder bewaking plaatst in een klooster in Senlis. Daar ontsnapt Judith met de hulp van haar broer Lodewijk, op kerstdag 861, met Boudewijn. Karel de Kale is woedend: Judith en Boudewijn worden in de ban van de kerk geslagen, ze vluchten naar Lotharingen, naar het hof van haar neef Lotharius II, en later naar Rome, waar paus Nicolaas I hun zaak steunt en hun huwelijk erkent. Uit vrees dat Boudewijn toenadering zal zoeken tot de Noormannen, verzoent Karel de Kale zich, na bemiddeling door de paus, uiteindelijk met zijn dochter (862).

Boudewijn I (ca. 846–879)

Na het bijleggen van de ruzie tussen Judith en haar vader, geeft Karel hem de titel van graaf in de gouw Vlaanderen, een klein gebied aan de kust tussen de IJzer en de stad Brugge.

Boudewijn I overlijdt in 879. Of, en hoe lang, Judith na Boudewijn nog leeft, is niet bekend. We hebben weet van twee kinderen: de oudste volgt zijn vader op als Boudewijn II. De tweede zoon is Rudolf van Cambrai.

Niet lang na de dood van Boudewijn I landt een troep Vikingen in Boulogne. Ze verwoesten de bisschopsstad Terwaan, trekken al plunderend naar het noorden en vestigen hun winterkamp binnen de muren van de St-Baafsabdij in Gent. Boudewijn II zal niet lang daarna trouwen met Aelfthryth, de jongste dochter van Alfred, ooit de jongste stiefzoon van Judith.

Albrecht De Vriendt, Judith, vrouw van Boudewijn I, 1889, Antwerpen KMSKA

Graaf Boudewijn I en gravin Judith, pentekening in: Histoire des comtes de Flandre, 1501–1600, Brussel Koninklijke Bibliotheek Albert I, ms. 10241

Het leven in de vroege middeleeuwen

Economie

Pachtsysteem

De economie is in essentie agrarisch en wordt beheerd vanuit zogenaamde domeinen, die op hun beurt geleid worden door edelen die deze grond in leen hebben gekregen.

Dit pachtsysteem, bindt mensen, meestal boeren, aan de grond. Deze grond is dus uitgeleend. Dit is een sterk decentraal systeem wat ook politiek implicaties heeft.

Steden, markten en handel

Het is ook de periode van het begin van opkomende steden met lokale en bovenlokale markten, ambachten en (beperkte) internationale handel in luxe goederen of essentiële voorwerpen, zoals bijvoorbeeld graanmaalstenen. Ook kerkelijke centra zoals abdijen en andere religieuze centra zijn belangrijke economische centra en vaak initiator van nieuwe landbouwtechnieken. De rol van de kerk, de opkomst van lokale markten, en de beperkte handel dragen bij tot de vorming van een economie die de basis zal leggen voor de bloei van de middeleeuwen.

Religie

Het Karolingische rijk is sterk geworteld in het christelijke geloof. Investituur speelt een belangrijke rol: de koning duidt vaak familie en vrienden aan als geestelijke, bijvoorbeeld als hoofd van een abdij of als bisschop. Abdijen krijgen soms grote lappen grond, geld of relikwieën. Koningen geven deze zaken zomaar niet aan een "vreemde" maar aan een ver of dicht familielid of vriend van de familie. Heel wat abdijen krijgen het statuut van koningsklooster, wat inhoudt dat ze belast worden met militaire en andere verplichtingen ten voordele van vorst en rijk.

Kerken en kloosters zijn dus niet alleen centra van religie, maar ook van macht en rijkdom. Scriptoria fungeren als hofscholen, lekenabten staan aan het hoofd van kloosters. Pausen en bisschoppen treden op als politieke adviseurs. We kunnen spreken van een sacrale monarchie: kerk en staat zijn nauw met elkaar verweven.

Eerste Bijbel van Karel de Kale, ook wel Bijbel van Vivianus genoemd: de monniken van de abdij van St.-Martinus te Tours, voorafgegaan door hun lekenabt, graaf Vivian, die koning Karel de Kale de bijbel aanbieden, 845, Parijs, Bibliothèque nationale de France, Latin 1, f° 423r

Cultuur: Karolingische Renaissance

Karel de Grote (748–814) wil, naast zijn militaire successen, ook uitblinken op cultureel vlak wat leidt tot de Karolingische Renaissance.

- **Het boek:** het boek is cruciaal, zowel als kennisbron als in de context van het christendom. De Bijbel wordt gezien als hoogste gezag. De Karolingische minuskel wordt het standaard boekschrift vanaf de negende eeuw.
- **Beeldhouwkunst en edelsmeedkunst:** beeldhouwers werken met terracotta, brons, edelmetalen en ivoor. Monumentale beeldhouwkunst ontbreekt, maar de edelsmeedkunst, vooral in sacrale voorwerpen zoals kelken en altaarversieringen, is van hoge kwaliteit.
- **Architectuur:** veel Karolingische architectuur is verloren gegaan, maar enkele gebouwen, zoals het poortgebouw van het klooster van Lorsch (ca. 800), blijven indrukwekkend.
- **Schilderkunst:** de schilderkunst van fresco's en miniaturen combineert klassieke, christelijke en barbaarse elementen, wat leidt tot de ontwikkeling van de romaanse stijl.
- **Onderwijs en literatuur:** Karel de Grote richt vele scholen op

Ivoren reliëf met voorstelling van de Drie Wijzen, 850–900, Lyon, Musée des Beaux-Arts.

Het Evangelie volgens Mattheus uit de abdij van Sint-Vaast, 9de eeuw. Boulogne-sur-Mer Bibliothèque municipale, ms. 12, f 7v-8r

Rol van de vrouw

De Karolingische koningen gaan voor hun zonen altijd op zoek naar de hoogst geboren vrouwen, maar zelf leveren ze niet graag een prinses uit voor het huwelijk. Ze houden hun koninklijk bloed liever binnen de familie. Het gevaar bestaat immers dat een aangetrouwde koning via bloedbanden vroeg of laat aanspraak op hun troon zou maken. En een prinses laten trouwen met een ondergeschikte vazal, is dan weer beneden hun waardigheid. Van alle wettige dochters van Karel de Grote is er geen enkele getrouwd. De meesten treden in het klooster in.

Het is dan ook zeer uitzonderlijk dat Karel de Kale zijn dochter Judith wel laat trouwen. Daarvoor heeft hij verschillende redenen. Het huwelijk van de 12-jarige Judith met de meer dan veertig jaar oudere koning van Wessex, kadert binnen de geopolitieke plannen van haar vader, Karel de Kale, die een overzeese bondgenoot zoekt tegen de Noormannen.

Toch lijkt Judith twee jaar later bewust te kiezen voor een vlucht met Boudewijn uit het slot van Senlis. Hiermee ontsnapt ze aan het kloosterleven of een derde diplomatiek huwelijk. De ambitieuze Boudewijn ziet in deze 'ontvoering' van Judith een kans om op te klimmen aan het Karolingische hof.

Judith is rond 860 niet de enige vrouw die voor haar eigen lot opkomt. Ook haar grootmoeder Judith van Beieren en haar moeder Ermentrudis beroeren het politieke toneel door niet altijd naar de pijpen te dansen van hun echtgenoten.

Eetcultuur

Voedselonzekerheid

De middeleeuwse eetcultuur is een heel andere dan de onze. Om te beginnen is men er lang niet altijd zeker van dat er te eten was. Misoogsten, natuurrampen, opzettelijke verwoesting tijdens oorlogsgeweld, kunnen mensen onverwacht van hun voedselvoorraad beroven. Ten tijde van Lodewijk de Vrome, eten mensen 'vooruit'. Zij zorgen ervoor dat zij voldoende vet op de botten hadden om een voedseldip en de lange winter te kunnen overleven. Met onmatigheid heeft dit niets te maken, alles met verstandig voorraadbeheer.

Hogere sociale klasse

In de Karolingische tijd genieten hogere sociale lagen van een gevarieerd dieet dat voornamelijk bestaat uit vlees, gevogelte, vis en granen zoals tarwe en gerst. Rijke gerechten worden gekruid met kruiden zoals kaneel en gember, en vaak bereid met honing als zoetstof. Het drinken van wijn is gebruikelijk bij maaltijden, terwijl bier een alledaagse dorstlesser is. Fruit en groenten worden ook geconsumeerd, maar zijn minder prominent aanwezig in de maaltijden van de aristocratie. Voedsel en drank zijn belangrijke aspecten van sociale interactie en het tonen van welvaart in deze periode.

Lagere sociale klasse

Mensen die tot een lagere sociale klasse behoren, eten vaak meer zuivelproducten dan edelen. Zuivel wordt ook wel het "witte vlees van de armen" genoemd. Omdat koe- en geitenmelk echter snel bederft, worden er veel zuivelvervangers gebruikt. Amandelmelk is hier een populair voorbeeld van.

Kledij en mode

Vorstelijke kledij

Terwijl geschiedschrijvers over Karels vader en grootvader nog schrijven dat zij zo eenvoudig mogelijk gekleed gaan als uiting van christelijke deugd, is de vorstelijke kleding, in de strijd om de macht, van het grootste belang bij Karel de Kale. Met zijn uitdossing probeert hij bewust een vorstelijk imago te creëren.

Vrouwelijke kledij

Elitaire vrouwen dragen in de negende eeuw kleding van zijde (vaak Byzantijns textiel) vaak versierd met goud- of zilverdraad en borduurwerk. Lange tunieken en mantels, soms met bont, worden vastgemaakt met sierlijke fibulae of mantelspelden. Ze dragen ook veel sieraden, zoals halskettingen, armbanden en ringen, vaak ingelegd met edelstenen en parels. Hoofdbedekkingen zoals sluiers of diademen en ingewikkelde vlechten versierd met linten of kralen zijn gebruikelijk. Deze kleding en sieraden zijn niet alleen mode-uitingen, maar ook symbolen van rijkdom en macht, die de sociale positie van de drager benadrukken.

Karel de Kale gezeten op een troon in: Bijbel van San Paolo fuori le Mura, ca. 870, Rome, Abdij Sint-Paulus buiten de Muren.

Karolingische aristocratische vrouwen, vermoedelijk Richildis, tweede vrouw van Karel de Kale, detail uit: Bijbel van San Paolo fuori le Mura, ca. 870, Rome Abdij Sint-Paulus buiten de Muren.

Levensverhaal van Judith

Abdij als grafelijke begraafplaats

Judith

Karolingische prinses

Judith, geboren rond 843, is de oudste dochter van Karel de Kale en Ermentrudis van Orléans. Ze is een kleindochter van Lodewijk de Vrome en een achterkleindochter van Karel de Grote. Ze wordt genoemd naar haar grootmoeder, Judith van Beieren.

Een groot deel van haar jeugd brengt ze door aan het hof van haar vader in Verberie-sur-Oise. Als jonge prinses leert ze lezen en schrijven, een zeldzaamheid voor vrouwen in die tijd, en krijgt ze onderwijs in religieuze en morele waarden. Vermoedelijk krijgt ze lessen in het Latijn, naaien en borduren. Haar vader, die zelf in een klooster was opgevoed, hecht veel belang aan het christelijke geloof, onderwijs en geletterdheid.

Koningin van Wessex

Als ze ongeveer 12 is, huwt Judith in de Paltskapel van Verberie-sur-Oise met de meer dan veertig jaar oudere Æthelwulf, koning van Wessex en vader van vier zonen. Hincmar van Reims, aartsbisschop van Reims, kroont Judith volgens de West-Saksische kroningstraditie tot koningin van Wessex - een zeldzaamheid voor een Frankische prinses in die tijd. Het huwelijk zorgt niet alleen voor een politieke, maar ook voor een culturele, artistieke en intellectuele toenadering tussen beide vorsten en hoven. Door dit huwelijk wordt Judith ook de stiefmoeder van Alfred De Grote, de latere koning van Engeland.

Hun huwelijk duurt echter niet lang. Æthelwulf sterft in 858, en het huwelijk blijft kinderloos. Later dat jaar trouwt Judith met Æthelbald, Æthelwulfs zoon en opvolger. Ook dit huwelijk is van korte duur, want Æthelbald sterft in 860. Hierna eindigt Judiths rol in Wessex.

Rebelse weduwe?

In 860 keert de zeventienjarige weduwe Judith terug naar het Frankische rijk met karren vol juwelen en geld. Haar vader, Karel de Kale, laat haar opsluiten in het klooster van Senlis met het oog op een eventueel derde diplomatiek huwelijk. Rond Kerstmis 861 komt Boudewijn, een Frankische aristocraat, langs. Ze gaan samen weg, of wordt ze ontvoerd door Boudewijn? Hier bestaan twijfels over. Vermoedelijk worden ze daarbij geholpen door haar broer Lodewijk de Stamelaar. Ze trouwen in het geheim.

Volgens een Brugse legende zou Boudewijn zijn geliefde zelfs gered hebben uit de klauwen van een beer, wat hem later in de 11de eeuw de bijnaam 'Boudewijn met Uzeren arm' oplevert.

Karel de Kale, is woedend wanneer hij verneemt dat zijn dochter met Boudewijn gevlucht en getrouwd is en laat het paar excommuniceren.

Een jaar lang vluchten ze door Europa, onder andere naar Lotharingen waar ze steun zoeken bij haar neef Lotharius II, die ook op gespannen voet leeft met Karel de Kale. Er wordt gevreesd dat ze hulp zullen zoeken bij de Deense Vikingleider Roric. Judith en Boudewijn trekken uiteindelijk op bedevaart naar Rome, waar ze de steun van paus Nicolaas I krijgen. De paus verklaart dat Judith vrijwillig met Boudewijn is meegegaan, heft de kerkelijke ban op en zorgt voor verzoening met Karel de Kale. Op 13 december 863 trouwen Judith en Boudewijn officieel in Auxerre, in afwezigheid van Karel de Kale.

Gravin van Vlaanderen

Enkele jaren na het huwelijk ontvangt Boudewijn van Karel de Kale verschillende gebieden, waaronder de titel van graaf (comes) over de pagus Flandrensis, een klein moerassig gebied aan de kust tussen de Uzer en Brugge, en de pagus Ternois, ten noordoosten van Gent en ten noorden van de Schelde.

Brugge groeit uit tot een belangrijk knooppunt in een groeiend regionaal handelsnetwerk. Er zijn weinig tot geen invallen van de Vikingen in deze regio, wat wijst op een succesvolle kustverdediging en goede relaties tussen Boudewijn I en de Scaldingi of 'Schelde-Vikingen'. In 871 is Boudewijn een van de belangrijkste aristocraten van West-Francië en een vertrouweling van Karel de Kale.

Judith en Boudewijn krijgen samen minstens twee kinderen, waaronder graaf Boudewijn II, die later, toevallig of niet, trouwt met Aelftryth, de dochter van Judiths voormalige stiefzoon, koning Alfred de Grote. Boudewijn I sterft op Nieuwjaarsdag 879 en wordt begraven in de abdijkerk van Saint-Bertin. Over waar en wanneer Judith sterft, zwijgen de bronnen.

Judith in historisch perspectief

Vijftiende-eeuwse manuscripten, bedoeld voor een stedelijk publiek uit de middenklasse in Gent of Brugge, schilderen - in de traditie van de hoofse roman - Boudewijn af als een stoere ridder en kruisvaarder, en Judith als een smoorverliefde, geschaakte prinses. Vroegmoderne en moderne commentatoren bouwen voort op deze en andere fantasierijke interpretaties van Judiths leven en karakter, waardoor haar verhaal blijft voortleven in de literatuur en geschiedschrijving.

Vandaag vragen we ons af of deze 'ontvoering', iets wat wel vaker voorkomt in die tijd, niet eerder een win-win-situatie was. Judith was niet langer opgesloten in het klooster en voorkwam op die manier ook om opnieuw door haar vader uitgehuwelijkt te worden. De broers van Judith doen dit trouwens ook.

De ambitieuze Boudewijn ziet zijn kans om hogerop te komen en een vertrouweling te worden van Karel de Kale.

Abdij als grafelijke begraafplaats

Waarom zou Judith begraven kunnen liggen op het Sint-Pietersplein?

Wanneer de Noormannen in 879 Gent binnenvallen, vlucht de kloostergemeenschap van zowel de Sint-Baafs- als de Sint-Pietersabdij. De kloosterlingen van de Sint-Baafsabdij blijven weg tot omstreeks 920–930. Maar de Pieterlingen komen al kort na het einde van de grote Noormanneninvasie in 883 terug. De Sint-Pietersabdij is bijgevolg gedurende meerdere decennia het enige klooster in Gent.

Wanneer Boudewijn I, de eerste graaf van Vlaanderen sterft, wordt hij begraven in de abdij van Sint-Bertijns. Als ook zijn zoon, Boudewijn II sterft, wil men ook hem in deze abdij begraven. Elfrudis, zijn echtgenote, gaat niet akkoord. Omdat enkel mannen toegelaten worden in de abdij van Sint-Bertijns, zou zij het graf van haar man niet mogen bezoeken en ook niet bij hem begraven kunnen worden na haar dood. Daarom laat ze Boudewijn II begraven in de Sint-Pietersabdij in Gent. Na haar dood krijgt zij daar eveneens haar laatste rustplaats.

Haar beslissing is het begin van een familietraditie die vijf generaties zal duren. In de tiende en eerste helft van de elfde eeuw is de Sint-Pietersabdij de favoriete begraafplaats van de graven van Vlaanderen en hun familie. Het is dan ook niet onlogisch dat historici meteen aan de grafelijke entourage denken wanneer ze in 2006 zeven elitegraven ontdekken in wat de ingang van de oude abdijkerk is geweest.

Aanvullingen bij oefeningen historisch bronnenonderzoek

Wat is historische kritiek

Historisch onderzoek begint met een duidelijke vraag en afbakening in tijd en plaats. Vervolgens zoek je naar primaire bronnen of oorspronkelijke documenten uit de periode die je wil onderzoeken. Over Judith zijn er maar weinig, en die zijn vaak niet objectief. Daarom moet je altijd kritisch nadenken: wie schreef de bron, voor wie, met welk doel en wanneer?

Door bronnen te vergelijken en kritisch te analyseren, krijg je een nauwkeuriger beeld van het verleden. Je toetst jouw bevindingen ook aan onderzoek dat wetenschappers hebben gevoerd. Uiteindelijk probeer je de onderzoeksvraag te beantwoorden en de historische waarheid te vinden. Daarnaast wil je ook begrijpen hoe mensen de werkelijkheid manipuleren om politieke, religieuze of andere redenen.

Vraagstelling

Afbakening in tijd en ruimte

Kritische vragen

door wie?

voor wie?

wanneer?

Met welk doel?

...

Vergelijken

Aftoetsen met bestaande literatuur

Conclusie

Wat is Paleografie

Paleografie is een hulpwetenschap van de geschiedenis. Ze houdt zich bezig met het bestuderen en ontcijferen van oude handschriften en archiefstukken, die bewaard worden in bibliotheken en archieven. Deze oude perkamenten of papieren documenten zijn vaak in een andere taal (Latijn, Oudnederlands, Oudfrans...) en in een ander schrift geschreven. Letters en woorden ontcijferen is een hele uitdaging voor de historicus en vergt technische kunde. Na de ontcijfering van schrift en taal kunnen we aan de slag gaan om de bronnen beter te begrijpen.

Bronnen over Judith

Over het leven van Judith zijn weinig eigentijdse historische bronnen (= bronnen uit de tijd van Judith) beschikbaar. De oudste en belangrijkste bron zijn de **Annales Bertiniani (bron 1)**, geschreven in het Latijn onder toezicht van Hincmar van Reims, aartsbisschop en politiek adviseur van Karel de Kale. Dit is een soort kroniek van de gebeurtenissen in het West-Frankische rijk ten tijde van Karel de Kale.

Over de periode van Judith in Wessex (Zuid-Engeland) zijn we maar sporadisch ingelicht via een **biografie over Alfred de Grote (bron 2)** geschreven in 893 door Asser, hofbiograaf en monnik. Na haar terugkeer naar West-Francië in 860 komt ze in het middelpunt van de belangstelling te staan en wordt er heel veel over haar geschreven.

Maar na haar huwelijk met Boudewijn in 863 wordt het weer helemaal stil en zwijgen de bronnen over het verdere verloop van haar leven. Ook over haar sterfdatum, locatie en graf vertellen ze ons niets. Nog één keer duikt Judith op in een **tiende-eeuwse stamboom (bron 3)**, waarin haar kleinzoon graaf Arnulf I zijn Karolingische afkomst via haar claimt en Judith opgevoerd wordt als stammoeder van de Vlaamse dynastie.

In **laatmiddeleeuwse kronieken en hoofse romans (bron 4)** duikt Judith opnieuw op. In die verhalen lees je een heel romantische versie van het verhaal van Judith en Boudewijn.

Nog veel later, in 1571, beweert de Gentenaar **Pierre d'Oudegherst (bron 5)**, als eerste dat Judith in de Sint-Pieterskerk in Gent begraven ligt. Hij verzint zelf wat er op haar grafsteen stond. Tot vandaag laten kunstenaars, romanschrijvers en televisiemakers zich door Judiths verhaal inspireren.

Annales Bertiniani (Annalen van Sint-Bertijns)

Wat vertellen deze bronfragmenten ons over het leven Judith?

We komen te weten dat Judith in 856 huwt met de Engelse koning Æthelwulf van Wessex en dat ze na zijn dood in 858 trouwt met Æthelbald, de zoon van Æthelwulf en dus ook haar eigen stiefzoon. In december 861 vlucht ze met Boudewijn, een krijgsheer uit het gevolg van haar vader, uit haar huisarrest in de stad Senlis. In de ogen van haar vader is die 'ontvoering' een ware schande en prompt laat hij een banvloek uitspreken over zijn dochter en haar kersverse minnaar Boudewijn. Op 13 december 863 geeft Karel de Kale uiteindelijk zijn toestemming en treden Judith en Boudewijn in Auxerre in het huwelijk.

Door wie is deze bron geschreven?

Door iemand uit het kerkelijk milieu van Reims die nauw in contact stond met het Karolingische hof.

Voor wie is deze bron geschreven?

Voor de getrouwen van Karel de Kale.

Wanneer is deze bron geschreven?

830–882.

Vanuit welk standpunt schrijft de auteur volgens jou?

De auteur vermeldt de belangrijkste gebeurtenissen uit de fase van Judiths leven, maar zijn verslag is allesbehalve neutraal. Hij heeft nauwe contacten met het hof van Karel de Kale en vertolkt zijn mening. Zo loopt hij niet echt warm voor de relatie van Judith met Boudewijn en hun vlucht. Net zoals Karel vindt hij dat ze een rebelse daad plegen.

Het leven van Koning Alfred (zoon van Æthelwulf koning van Wessex)

Wat vertellen deze bronfragmenten ons over het leven Judith?

Judith wordt in 856 gekroond tot koningin en trouwt met de koning van Wessex. Æthelwulf belooft haar als een echte Karolingische koningin te behandelen en daarom laat hij haar naast zich tronen. De bewoners van Wessex vinden dat een schande, want ze beschouwen de echtgenotes van koningen niet als koninginnen. In 858 sterft Æthelwulf en trouwt Judith met zijn zoon Æthelbald. Ook dat leidt tot een enorm schandaal want de bewoners van Wessex beschouwen dat als incest.

Door wie is deze bron geschreven?

Asser (gestorven 908/909), een monnik en biograaf van Alfred de Grote.

Voor wie is deze bron geschreven?

Voor het hofmilieu van Alfred de Grote.

Wanneer is deze bron geschreven?

893

Vanuit welk standpunt schrijf de auteur volgens jou?

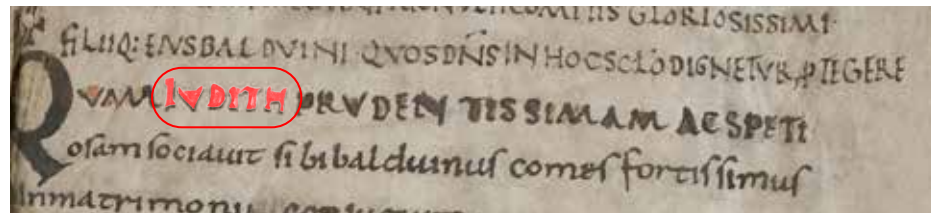
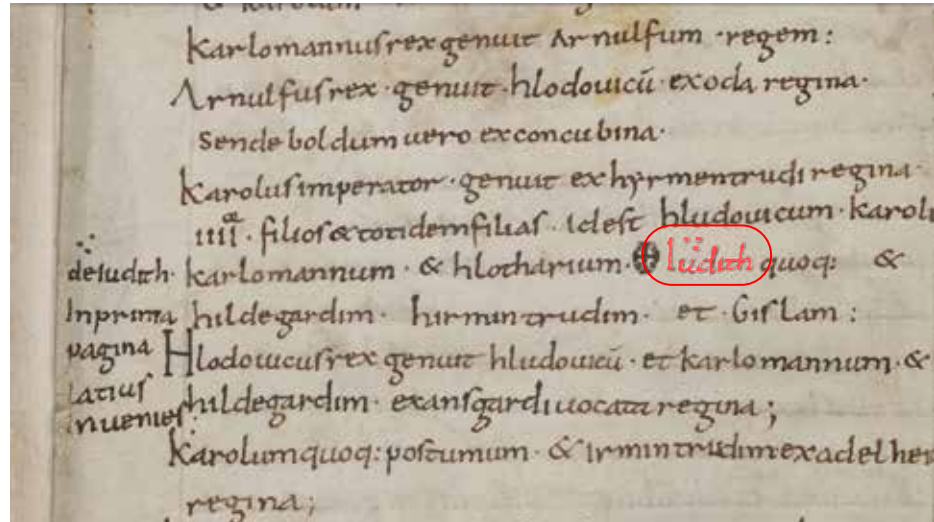
Hoewel Judith grote indruk maakt op de West-Saksen steekt Asser niet onder stoelen of banken dat een gekroonde koningin naast een koning zeer ongewoon is voor de West-Saksen. Ook laat hij verstaan dat zij het huwelijk met haar eigen stiefzoon een schande vinden.

De Witger genealogie

Vergelijk de twee afbeeldingen, zoek naar de naam Judith: wat valt er jou op?

Een kruisje naast de naam van Judith op allebei de pagina's.

Judith staat vooraan vermeld in de zin en in het vet en in kleur en in hoofdletters! Ze is duidelijk heel belangrijk.

Lees de vertaling van het tweede stukje. Wat wordt er gezegd over Judith? Vergelijk dat met wat er gezegd wordt over de vrouw van haar zoon.

Van Judith wordt er gezegd dat ze knap en verstandig is en over haar schoondochter wordt helemaal niets gezegd. Haar naam wordt zelfs niet genoemd.

Wat vertelt dit fragment over de rol van koninginnen en gravinnen in die tijd?

Dat zij vooral dienen om het nageslacht voor te brengen en dat de man de naam van zijn opvolgers kiest.

Door wie is deze bron geschreven?

Door de priester Witger, vermoedelijk een geestelijke uit Compiègne.

Voor wie is deze bron gemaakt?

Voor graaf Arnulf I.

Met welke bedoeling?

Met deze stamboom verwijst Witger naar de bloedband van graaf Arnulf I met de Karolingische vorsten via zijn grootmoeder Judith. Judith wordt hier opgevoerd als stammoeder van de Vlaamse dynastie.

Excellente Cronike van Vlaenderen

Wat vertellen deze bronfragmenten over de relatie tussen Judith en Boudewijn?

Het verhaal van Judith en Boudewijn wordt in deze tekst voorgesteld als een stormachtige love story.

Denk je dat dit een nieuw element is in Judiths verhaal?

Ja, we komen dit niet tegen in de oudere bronnen.

Voor wie is deze bron geschreven?

Voor de rijke burgers uit Gent.

Wanneer is deze bron geschreven?

Eerste helft 16de eeuw.

Vanuit welk standpunt schrijft de auteur volgens jou?

De auteur maakt van Judith een verliefd meisje, terwijl ze vroeger voorgesteld werd als de stammoeder van de graven van Vlaanderen en machtige Karolingische prinses.

Les chroniques et annales de Flandre

Wat is dat eigenlijk, een grafscript?

Een tekst die op een grafsteen is aangebracht waarin de overledene wordt herdacht.

Door wie is deze bron geschreven?

Een 16de-eeuwse Gentenaar.

Waarom zou d'Oudegherst dit grafscript verzinnen hebben?

Omdat niemand weet waar Judith begraven is en hij Judith wil claimen voor de Sint-Pietersabdij. Hij is immers een trotse Gentenaar en wil dat mensen geloven dat de eerste gravin van Vlaanderen in Gent rust.

Algemene conclusie:

Wat over Judith verteld wordt is enorm veranderd in de loop der eeuwen. Al tijdens haar leven hebben mensen een heel uitgesproken mening over haar en dat vind je terug in historische documenten. Die mening verandert in de loop der eeuwen. Ook vandaag blijft ze tot de verbeelding spreken!

Antropoloog

Antropologie (van het Griekse 'anthrōpos', mens) betekent letterlijk studie of wetenschap van de mens. Antropologen willen weten hoe mensen overal ter wereld door het aangaan van sociale relaties op heel verschillende manieren vorm en betekenis geven aan hun leefwerelden.

Antropomorfe graven

Graf met menselijke resten.

Archeoloog

Een archeoloog ontdekt de geschiedenis door opgravingen en door analyses van opgegraven vondsten.

Biologisch antropoloog

Iemand die de diversiteit bij de mens bestudeert vanuit een natuurwetenschappelijk kader. Een van de belangrijkste toepassingen is de studie van menselijke resten die op archeologische vindplaatsen worden aangetroffen.

Forensisch onderzoeker

Iemand die zich bezighoudt met een technisch onderzoek om bewijsmateriaal van misdrijven te verkrijgen, o.m. van slachtoffers en lijken in verband met vermeende moord, mishandeling e.d.

Historicus

Een geschiedkundige, iemand die de geschiedenis bestudeert.

Websites

- <https://www.canonvannederland.nl/>, geraadpleegd op 17/08/2024
- geschiedenisbeleven.nl, geraadpleegd op 19/08/2024
- <https://historischehuizen.stad.gent/nl/sint-pietersabdij/historiek-en-verhalen>, geraadpleegd op 14/08/2024

Boeken

- Bru, Marie-Anne en Vermeiren, Geert. *Onder het Sint-Pietersplein. Gent, van hoog adellijke begraafplaats tot parking*. Gent: Snoeck, 2010.
- Graddesz Hellinga, Gerben. *Graven van Vlaanderen. Vlaamse vorsten in woord en beeld (862–1795)*. Zutphen: Walburg pers, 2013.
- *Judith of West Francia, Carolingian Princess and First Countess of Flanders. Biographical Elements and Legacy*, Steven Vanderputten (ed.) Turnhout: Brepols, 2024.

Varia

- De Paermentier, Els, Demets, Lisa en Van Bogaert, Julie. *De vorstinnen van Vlaanderen*. Podcast van Klara en UGent, 2023.
- Deploige, Jeroen. *Cursus Geschiedenis van de Middeleeuwen*. UGent, academiejaar 2021–2022.